

Educar en drets culturals als museus

Alfons Martinell Sempere

27/06/2024

Abstract

L'article reflexiona sobre la necessitat d'una millor fonamentació de les polítiques culturals públiques en base als drets humans, i més concretament als drets culturals. Interpreta la legislació sobre patrimoni i museus en relació amb els informes de les Nacions Unides en el camp dels drets culturals i el patrimoni cultural. Presenta un conjunt de reflexions i propostes per a una major implicació dels museus en la difusió i l'educació en drets culturals.

1. Introducció

Les polítiques culturals, tant en el context proper com en el global, es veuen molt alterades pels grans canvis socials de les darreres dècades, la globalització i les mutacions culturals, producte de la revolució tecnològica, que ens obliguen a una adaptació urgent molt significativa.

Segueixen responnent a plantejaments i fonaments de les estructures tradicionals de l'estat nació, que consideren la cultura com un instrument de consolidació política i d'unitat, amb poca acceptació i aplicació dels drets humans. Les polítiques de democratització de la cultura i de foment de l'accés han servit per a una adaptació en el marc de les polítiques públiques, però evidencien els seus límits quan una part de la població es queda al marge d'aquestes dinàmiques.

L'aplicació dels drets culturals (DDCC) que sorgeixen del desenvolupament de la Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH) ha sofert un gran retard d'aplicació i han estat els drets menys desenvolupats en el marc del Dret Internacional dels Drets Humans, malgrat les dates d'aprovació i ratificació per una gran majoria d'estats. Els DDCC han tingut poca consideració dins del camp de les polítiques culturals, que tradicionalment no han fonamentat la seva acció en els drets de les persones.

Des de fa unes dècades augmenten les reclamacions que les polítiques culturals públiques han d'evolucionar cap a una fonamentació en drets per superar aquests diferiments. En aquest sentit, diferents països, regions o ciutats han començat a legislar sobre els drets culturals per donar un altre enfocament a la funció de l'administració pública en el sistema cultural. És a dir, un paper de facilitació i garantia en l'exercici dels drets de les persones i les comunitats.

En aquest context, es configura una tendència a una refundació o un replantejament de les polítiques culturals per respondre a aquestes nous reptes, com es considera en la Declaració Final de MONDIACULT 2022 Mèxic(1).

Aquest article pretén presentar un conjunt de reflexions crítiques per a una major presència dels continguts dels

drets culturals al patrimoni, i més concretament als museus, amb l'objectiu de proposar uns suggeriments per incorporar l'educació en drets culturals als continguts dels museus.

2. Context

Una primera observació ens evidencia l'absència de referència dels drets humans i els drets culturals en les lleis de l'àmbit del patrimoni cultural, que fins i tot no recullen alguns dels drets relacionats amb la cultura reconeguts a la Constitució espanyola i a l'Estatut d'autonomia de Catalunya.

La llei catalana no fa referència als drets humans i culturals, ni a les persones⁽²⁾, i defineix que "És objecte d'aquesta Llei la protecció, la conservació, l'acreciment, la investigació, la difusió i el foment del patrimoni cultural català".

D'altra banda, la llei espanyola diu: ⁽³⁾"Art. 1. Son objeto de la presente Ley la protección, acrecentamiento y transmisión a las generaciones futuras del Patrimonio Histórico Español".

En cap d'aquestes importants legislacions no es fa referència a les persones, comunitats o grups socials, és a dir a la ciutadania. Consideren que les polítiques de patrimoni cultural estan dirigides a la part material i a la funció de guarda i custòdia de l'administració en la línia d'aquestes polítiques culturals, on predomina la protecció en lloc dels drets.

En la mateixa línia, les definicions que consideren un museu com a expressió de la institucionalització d'una política de patrimoni, també podem observar la tendència a una lectura molt definida i amb absència de tractament dels drets fonamentals i culturals de les persones.

"Article 59. Són Museus les institucions de caràcter permanent que adquireixen, conserven, investiguen, comuniquen i exhibeixen per a finalitats d'estudi, educació i contemplació conjunts i col·leccions de valor històric, artístic, científic i tècnic o de qualsevol altra naturalesa cultural".⁽⁴⁾

"Article 1. Concepte de museu

"1 Són museus, als efectes d'aquesta Llei, les institucions permanents, sense finalitat de lucre, al servei de la societat i del seu desenvolupament, obertes al públic, que reuneixen un conjunt de béns culturals mobles i immobles, els conserven, els documenten i estudien, els exhibeixen i en difonen el coneixement per a la recerca, l'ensenyament i el gaudi intel·lectual i estètic i es constitueixen en espai per a la participació cultural, lúdica i científica dels ciutadans".⁽⁵⁾

O la recent definició per part d'ICOM l'any 2023⁽⁶⁾:

"Un museu és una institució sense ànim de lucre, permanent i al servei de la societat, que investiga, col·lecciona, conserva, interpreta i exhibeix el patrimoni material i immaterial. Oberts al públic, accessibles i inclusivament, els museus fomenten la diversitat i la sostenibilitat. Amb la participació de les comunitats, els museus operen i comuniquen èticament i professionalment, oferint experiències variades per a l'educació, el gaudi, la reflexió i l'intercanvi de coneixements".

El Conveni Marc del Consell d'Europa de 2005⁽⁷⁾ ens aporta una visió complementària que situa les persones en el centre en consonància als drets fonamentals:

"a) per patrimoni cultural s'entén un conjunt de recursos heretats del passat que les persones identifiquen, amb independència de a qui pertanyin, com a reflex i expressió de valors, creences, coneixements i tradicions propis i en constant evolució. Això inclou tots els aspectes de l'entorn resultants de la interacció entre les persones i els llocs al llarg del temps;

b) una comunitat patrimonial està composta per persones que valoren aspectes específics d'un patrimoni cultural que volen conservar i transmetre a futures generacions, en el marc de l'actuació dels poders públics".

El Consell de la UE defineix una visió més integral del patrimoni que ordena tot el que afecta tot el que rodeja les persones i les comunitats:

“El patrimoni cultural consta dels recursos heretats del passat en totes les formes i aspectes: tangibles, intangibles i digitals (tant originàriament digitals com digitalitzats), inclosos els monuments, paratges, paisatges, competències, pràctiques, coneixements i expressions de la creativitat humana, així com les col·leccions conservades i gestionades per entitats públiques o privades com els museus, biblioteques i arxius”(8).

En el document sobre el patrimoni cultural per una Europa integradora(9), la perspectiva de com el patrimoni pot afectar la vida de les persones, de les comunitats i la construcció de societats inclusives per mitjà de garantir l'accés:

“El patrimoni cultural pot contribuir positivament a la vida de les persones i a les societats europees en conjunt. Ho pot fer mitjançant la millora del benestar psicològic i social, o l'enfortiment de la inclusió social. El compromís amb el patrimoni cultural també fomenta un sentit de pertinença a una comunitat europea, basat en llegats culturals comuns, experiències històriques i valors compartits. (...)

“Per aprofitar al màxim aquest potencial cal garantir l'accés més ampli possible de totes les persones al patrimoni cultural en totes les seves formes. Això inclou aquells que es troben en situació de desavantatge econòmic, els socialment desfavorits o les persones amb mobilitat reduïda o discapacitat”.

A partir d'aquestes consideracions, pretenem aportar un conjunt de reflexions sobre la relació entre els drets culturals i el patrimoni cultural per arribar a una primera aproximació al que entenem per educar en drets culturals als museus. Per contribuir a aquesta anàlisi, proposem un conjunt de reflexions sobre les relacions entre patrimoni cultural i drets humans extretes dels informes de la Relatora Especial en l'Esfera dels Drets Culturals(10) de les Nacions Unides:

“Considerar l'accés al patrimoni cultural i el gaudi com un dret humà és un criteri necessari i complementari de la preservació i salvaguarda del patrimoni cultural. A més de preservar i salvaguardar un objecte o una manifestació en si mateixa, obliga a tenir en compte els drets de les persones i les comunitats en relació amb aquest objecte o manifestació”.(11)

El patrimoni cultural està vinculat a la dignitat i les identitats humanes:

“Les obligacions de respectar i protegir les llibertats, el patrimoni cultural i la diversitat estan interrelacionades. (...) L'obligació de respectar inclou l'adopció de mesures concretes per aconseguir que es respecti el dret de tota persona, individualment o en associació amb altres o bé dins d'una comunitat o un grup, a: d) Tenir accés al seu patrimoni cultural i lingüístic i al de les altres persones”.(12)

En un altre sentit, el mateix informe(13) recomana:

"78. El dret d'accés al patrimoni cultural i del seu gaudi forma part de les normes internacionals de drets humans, que troben la seva base jurídica, en particular, en el dret de participar en la vida cultural, el dret dels integrants de les minories de gaudir de la seva pròpia cultura i el dret dels pobles indígenes a la lliure determinació i a mantenir, controlar, protegir i desenvolupar el patrimoni cultural. També han de prendre's en consideració altres drets humans, en particular els drets a la llibertat d'expressió, la llibertat de consciència i religió, el dret a la informació i el dret a l'educació".

"79. El dret d'accés al patrimoni cultural i del seu gaudi inclou el dret de les persones i les comunitats, entre altres coses, a conèixer, comprendre, entrar, visitar, utilitzar, mantenir, intercanviar i desenvolupar el patrimoni cultural, així com a beneficiar-se del patrimoni cultural i de la creació dels altres".

A partir d'aquestes primeres referències, ens podem plantejar diferents consideracions:

- Les polítiques culturals actuals segueixen una tradició centrada en la protecció d'una cultura definida i compresa per les estructures de l'estat modern o de certes elits acadèmiques, artístiques o il·lustrades. Aquesta protecció manté una clara vocació democràtica i de servei públic, però no es fonamenta clarament en drets humans i culturals.

- Monegal (2022)(14) ens recorda que "la manera més elemental de concebre la cultura és com una col·lecció de béns la possessió dels quals prestigia comunitats i individus. (...) El valor d'aquest béns és relatiu i canviant segons les èpoques, però el més significatiu és que els que determinen el seu valor són institucions i agents socials acreditats per establir distinció entre els que es troben, precisament, els posseïdors d'aquest béns prestigiats, ja sigui el sobirà o una classe social".
- En l'àmbit del patrimoni cultural, material i immaterial, predomina la protecció, la salvaguarda i la investigació d'una herència rebuda a efectes de divulgació, difusió i educació de la població actual i futura amb poca relació amb altres dimensions de la cultura.
- Les lleis sobre patrimoni cultural tenen com a subjectes prioritaris els béns i objectes culturals identificats per a la seva conservació i custòdia per defensar-los de l'espoli i el saqueig per mantenir-los per un principi d'interès general.
- La constitució d'espais com els museus, els llocs arqueològics, centres d'interpretació, etcètera, és una forma d'institucionalitzar aquesta política, on predomina guardar i custodiar uns béns públics per a la seva difusió i l'oferta d'uns serveis culturals a la ciutadania, en segona instància.
- Encara que en la realitat alguns projectes de museus poden ser diferents, la legislació especialitzada no s'orienta en base als drets humans ni als drets culturals, ni considera les persones individualment o les comunitats com a subjecte central del servei públic. A vegades, per diferents raons, el centre del museu és més el contingut o la col·lecció, per la seva importància o transcendència o pel valor que li pot donar la institució o un estat d'opinió general.
- En aquest sentit, cal recordar que en el concepte de l'origen hel·lenístic dels museus ja documentats a Alexandria ("la casa de les muses"), és a dir, lloc d'inspiració, motivació i gaudi a partir de la presentació dels béns culturals, l'evolució conceptual de "museu" com a institució i espai va centrar-se principalment en la conservació i presentació de les col·leccions (béns culturals), especialment a partir de l'impuls del concepte dels grans museus del segle XVIII (amb els grans models de referència, com ara, d'entre d'altres, el Museu Britànic (1753) o el Louvre (1793). Aquests grans museus van actuar de models de referència des del segle XVIII fins a mitjans del segle XX. Amb la revolució dels museus iniciada després de la Segona Guerra Mundial i el desenvolupament de l'estat del benestar, el pes central de les col·leccions va ser equilibrat amb el valor del visitant.
- Cal recordar que amb la consolidació de l'educació obligatòria i, en molts països, gratuïta els museus van esdevenir uns nous espais culturals que, a més de les elits i els investigadors i experts, van començar a rebre nous públics: estudiants i públic general. Aquest procés va fer avançar els museus, especialment a partir dels anys setanta, com a institucions que a més de conservar i investigar els fons tenien com a missió la presentació i comunicació dels continguts al conjunt de la societat.
- L'impacte de les tecnologies digitals i els grans canvis socials, econòmics i culturals de la societat del segle XXI permeten avançar molt en la redefinició de les funcions bàsiques dels museus, com ja recull la darrera definició de l'ICOM de 2022. Per aquesta raó, en la connexió dels museus i els espais institucions patrimonials s'hauria de tenir en compte també la seva dimensió en relació amb els drets culturals i la participació activa, més enllà de la contemplació o comprensió del valor del patrimoni cultural tangible o intangible.
- Ressituar els museus com un bé públic, bàsic o essencial i de primera necessitat, d'acord amb els darrers indicacions de la Unesco, reclama una nova fonamentació de les polítiques culturals per al patrimoni cultural en base als drets humans i els drets culturals. Potser caldrà fer una reflexió profunda sobre les seves funcions en la vida cultural de la comunitat o l'oferta d'un producte del sector turístic a les persones visitants.
- Hem de recordar que l'article 15 dels DESC(15) defineix el dret de tota persona a participar en la vida cultural d'acord amb la realitat de cada context. El museu forma part de la vida cultural d'una comunitat i és un espai per a les persones i els grups on poden gaudir d'elements per a la satisfacció de les seves necessitats culturals, beneficiant-se de la protecció de l'interès general.

- La consideració dels drets culturals reclama una adaptació profunda a la fonamentació de les lleis i normes que regulen el patrimoni cultural, d'acord amb els principis que fa anys que reclamen una atenció dels sistemes culturals.

- D'acord amb la tradició i vocació educativa dels museus, considerem convenient que des d'una perspectiva de política pública s'incideixi molt més en el compromís amb l'entorn i amb els problemes de la societat propera i global, com hem observat a l'Agenda 2030, l'emergència climàtica i el que s'anomena "descolonització" o respecte a la diversitat. Però el més important és una revisió profunda de la seva funció educadora, per sortir de la marginalitat i situar-la com un objectiu imprescindible quan parlem de béns essencials i de drets culturals.

Aquest recorregut introductori sobre els fonaments, consideracions i interpretacions preliminars ens permet presentar unes recomanacions sobre com educar en drets culturals en base al treball de la Càtedra Unesco Pau Casals. [\(16\)](#)

3. Què són els drets culturals

Els drets culturals es fonamenten en l'article 27 de la Declaració Universal de Drets Humans (DUDH) de 1948:

Article 27.

1. Tota persona té dret a participar lliurement en la vida cultural de la comunitat, a gaudir de les arts i a participar i beneficiar-se del progrés científic.
2. Tota persona té dret a la protecció dels interessos morals i materials derivats de les produccions científiques, literàries o artístiques de què sigui autor.

Els DDCC es concreten en l'article 15.1.a del Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals, aprovat l'any 1966 i ratificat per més de 170 estats membres:

Article 15.

Els Estats Parts en aquest Pacte reconeixen el dret de tothom a:

- a. Participar en la vida cultural.
- b. Gaudir dels beneficis del progrés científic i de les seves aplicacions.
- c. Beneficiar-se de la protecció dels drets morals i materials que resultin de les produccions científiques, literàries o artístiques de les quals sigui l'autor.

Els DDCC són essencials per a la dignitat humana, part integrant dels drets humans, i són universals, indivisibles i interdependents.

Els DDCC han de garantir-se sense cap discriminació per motius de raça, sexe, llengua, religió o convicció política o de qualsevol altre caràcter, com ascendència, origen nacional, condició social, etcètera, a partir del qual la persona defineix la seva identitat cultural. Ningú ha de ser discriminat per exercir o no exercir els seus DDCC. Ningú pot invocar els DDCC per menyscar un dret reconegut per la DUDH.

Malgrat el temps passat en l'aplicació de la DUDH, l'article 27 no ha format part de les prioritats en les reflexions generals sobre drets humans ni en les fonamentacions de les polítiques culturals nacionals. Es podria entendre que s'han considerat altres articles i elements més importants dels drets fonamentals que els culturals.

Hem d'assenyalar prèviament que la DUDH a l'article 1 determina: "Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i en drets. Estan dotats de raó i de consciència, i els cal mantenir-se entre ells amb esperit de fraternitat". En aquest sentit, els DDCC, com altres drets humans, són:

Innats: inherents a l'ésser humà des del seu naixement i superiors al poder dels estats o de qualsevol organització social, religiosa o política.

Irrenunciables: cap ésser humà pot renunciar-hi ni permetre que els altres no els hi respectin.

Inalienables: pertanyen a l'essència de la persona, a la humanitat de la persona, per tant, no és possible la seva alienació, transferència o transmissió.

Imprescriptibles: no es perden al llarg del temps ni en situacions de no exercir-los.

Indivisibles: els drets humans depenen els uns dels altres, es complementen i són interdependents.

Titulars dels drets: la DUDH reconeix els éssers humans com a subjectes de drets sense cap discriminació, com estableix l'article 2. La vulnerabilitat incideix en el debilitament de les garanties i llibertats fonamentals. A més dels drets individuals, també es plantegen els drets col·lectius. Tot dret té unes limitacions i unes obligacions per part dels individus.

Titulars de les obligacions i responsabilitats: els drets humans són compromisos ineludibles dels estats, i per tant exigeixen normatives, instruments i institucions que vetllin pel seu compliment. Les obligacions dels estats es concreten a crear un marc de convivència a partir de garantir, respectar i protegir la ciutadania en l'exercici dels seus drets culturals. De la mateixa manera, els altres actors socials tenen responsabilitats en l'aplicació i el respecte dels drets culturals, com ara organismes internacionals, sector privat i empreses, societat civil i tercer sector, la família i les estructures comunitàries.

Sense el reconeixement i l'aplicació dels drets culturals, considerem que la DUDH no és completa, i per això l'any 2001 es crea el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals en el Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides, que pretén dinamitzar tots els aspectes del PIDESC.

L'any 2007 una iniciativa de la societat civil presenta la Declaració de Friburg,[\(17\)](#) el text més clar que existeix sobre els drets culturals. Consta d'una introducció (amb diverses "consideracions") i 12 articles, com un exercici de com podria tractar-se el tema per part d'un acord multilateral. Ens recorda que:

– Els drets humans són individuals i indivisibles, és a dir, el dret a participar en la vida cultural (article 27 de la Declaració Universal dels Drets Humans) no es pot aplicar al marge de la resta de drets (llibertat d'expressió, educació, salut, habitatge...).

– Els drets culturals són expressió i exigència de la dignitat humana: es tenen uns drets pel fet de ser un home, pel fet de ser una dona, pel fet d'existir com a persona.

– Els drets culturals ja estan reconeguts de manera dispersa en moltes declaracions, pactes, tractats i convencions internacionals, però és important reunir-los en un document per tal de garantir-ne la visibilitat i la coherència, i per afavorir-ne l'eficàcia.

L'any 2009 el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals presenta la Observació General número 21, sobre el dret de tota persona a participar en la vida cultural, i d'acord amb l'article 15 del PIDESC és un referent com a primera reflexió normativa sobre els DDCC. Com es pot observar, el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals en el Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides presenta aquesta observació vuit anys després de la seva constitució. Un cop més demostra el retard en els treballs per avançar en l'aplicació d'aquest dret "deixat de banda".

Aquest mateix any es crea la figura de la Relatora Especial en l'Esfera dels Drets Culturals,[\(18\)](#) que comença a analitzar diferents aspectes de l'article 15 del PIDESC i presenta d'informes que van desenvolupant dimensions dels drets culturals, com ja hem citat anteriorment.

A continuació, relacionem alguns informes presentats fins ara per aquesta institució, que es poden descarregar a la web:[\(19\)](#)

- Dret al patrimoni cultural i el seu gaudi i DDCC.
- Dret a gaudir del progrés científic i DDCC.
- Dret a l'escriptura i ensenyament de la història.
- Dret a la preservació de la memòria històrica.
- Protecció a la destrucció intencional del patrimoni cultural.
- Incidència dels fonamentalismes i extremismes en els DDCC.
- Contribució de la cultura i les arts a societats respectuoses amb els drets humans.
- La universalitat dels drets humans des de la perspectiva dels DDCC.
- Importància dels espais públics per a l'exercici dels DDCC.
- Reconeixement de la barreja de cultures i sincretismes, identitats culturals mixtes i DDCC.
- Els DDCC a l'Agenda 2030 Cultura i Desenvolupament Sostenible.

4. Continguts i conceptes en relació amb els DDCC. Els elements d'anàlisi dels termes que preveu l'article 15 del PIDESC

El centre dels drets culturals fa referència a :

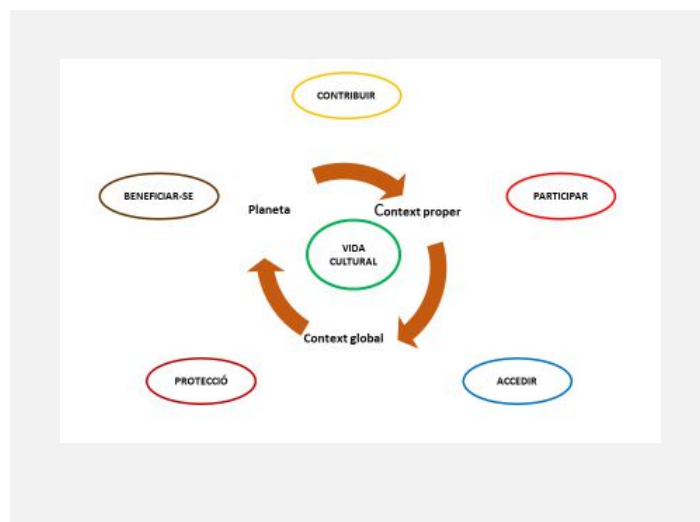
Persona

"Tota persona" es refereix a l'exercici dels drets: individualment, en associació amb altres o dins d'una comunitat. El dret de tota persona a participar lliurement en la vida cultural. El dret a no participar en la vida cultural.

Vida cultural

El marc del reconeixement i garantia dels DDCC es dona en la vida cultural, que adquireix diferents formes d'acord amb el seu context. "La vida cultural fa referència al caràcter de la cultura com un procés vital, històric, dinàmic i evolutiu que té un passat, un present i un futur. La vida cultural té una dimensió individual a partir de la convivència al primer nivell a la llar i a la família. Hi ha una vida cultural privada o íntima de la persona. I la vida cultural col·lectiva.

Aquests dos primers elements dels drets humans responen a un context de referència proper que es caracteritza per la seva diferència amb d'altres. També hem de considerar la influència de contextos més amplis i globals que tenen incidència a la vida cultural de les persones, fet que ens porta a una acceptació de la vida al planeta.

Per a l'exercici dels drets culturals, les persones, per satisfer les seves necessitats culturals, actuen en el context de la vida cultural a partir de:

Participar en la vida cultural

El dret de tota persona sola, en associació amb altres o com a comunitat a actuar lliurement en la forma de participar en la vida cultural a exercir diferents pràctiques culturals, a participar en la vida política tant en relació amb les activitats o en la presa de decisions que afectin la política cultural.

Accedir a la vida cultural

El dret a conèixer i entendre la seva pròpia cultura i la dels altres per mitjà de l'educació, la informació i la capacitat amb respecte a la seva identitat cultural. El dret a conèixer les diferents formes d'expressió cultural, difusió i divulgació d'acord amb el seu estil de vida. El dret a l'ús dels béns i serveis culturals, el patrimoni cultural i la creativitat artística del seu context.

Contribuir a la vida cultural

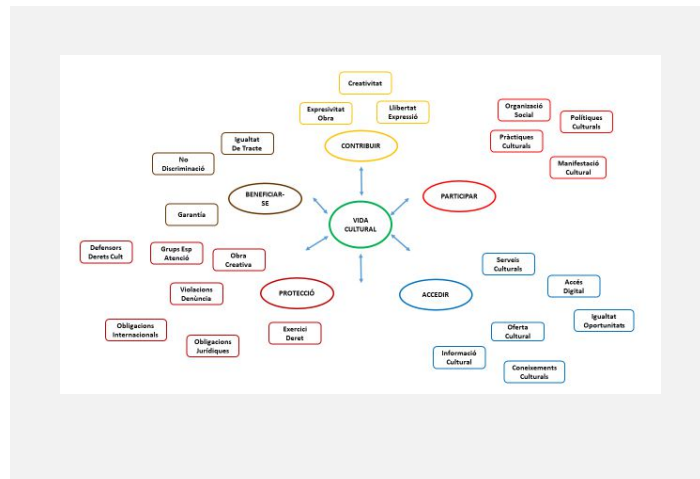
El dret a contribuir a la creació de les manifestacions artístiques, materials i espirituals de la seva comunitat. El dret a contribuir al desenvolupament de la seva comunitat en la definició, formulació i aplicació de qualsevol decisió que tingui repercussió en els seus drets culturals.

Beneficiar-se de la vida cultural

Tota persona té dret a beneficiar-se de la protecció dels interessos morals i materials que li corresponen per raó de la seva activitat de producció cultural i artística. De la mateixa forma la interacció en la vida cultural ens permet beneficiar-nos de les contribucions culturals de les altres persones, comunitats i societats.

Protecció dels seus interessos en la vida cultural

Acció per la qual un conjunt de normes permeten la protecció dels referents culturals de referència: patrimoni i memòria, drets d'autor, integritat de l'obra artística, etcètera.

Cada una d'aquestes accions per a l'exercici dels drets culturals es va ampliant a altres nivells de la vida cultural, com:

Expressar-se a la vida cultural

A la vida cultural tota persona pot contribuir per mitjà de l'expressió de la seva obra en els diferents llenguatges artístics i culturals en llibertat i amb respecte als altres. Els drets culturals defensen aquestes activitats, que formen part de les identitats culturals de les persones i les comunitats.

No-discriminació i igualtat de tracte a la vida cultural

Els drets culturals impossibiliten qualsevol discriminació per motius de raça, color, sexe, idioma, religió, opinió política, pel seu origen, posició econòmica o condició social, per pertànyer a una comunitat cultural o per participar en una activitat cultural. Ningú pot ser exclòs dels béns i serveis culturals.

Exercici dels drets culturals

Representa el conjunt de circumstàncies que permeten a les persones i a les comunitats el ple exercici dels seus drets culturals, protegits per un conjunt de normes i institucions de caràcter social i polític. També es pot definir com la vivència de la persona de viure en un context on es pot desenvolupar en els seus drets culturals.

Garantia per participar lliurement en la vida cultural

Representa la percepció de les persones, els grups i les comunitats que hi ha un conjunt de recursos, normatives i institucions que garanteixen la participació en la vida cultural.

Llibertat cultural

La llibertat cultural constitueix una part fonamental del desenvolupament humà, ja que, per viure una vida plena, és important poder triar la identitat pròpia —el que un és— sense perdre el respecte pels altres o veure's exclòs d'altres alternatives. La llibertat per practicar les seves formes i activitats culturals i artístiques, per expressar-se en la seva llengua, per honrar el llegat patrimonial, ètnic o religiós sense por del ridícul, del càstig o de la restricció d'oportunitats. És la llibertat de participar en la societat sense haver de desprendre's dels vincles culturals que ha escollit, implica permetre a les persones la llibertat de portar la vida que valoren, sense ser exclòs d'altres alternatives que els són rellevants (com les corresponents a l'educació, les arts, la salut o les oportunitats d'ocupació).

Grups socials de protecció especial

Fa referència a persones, grups socials o comunitats que per diferents causes es troben en una situació de desavantatge per exercir els seus drets culturals i requereixen una atenció específica o unes accions compensatòries. La definició d'aquests grups requereix una identificació d'acord amb la realitat de cada context o en moments

determinats. Ens podem referir a: infància i adolescència, persones grans, persones amb discapacitats, minories, immigrants, situacions de pobresa o vulnerabilitat, etcètera.

Hi ha dos conceptes importants a relacionar amb els drets culturals:

Identitat cultural

Conjunt de referències culturals amb les quals una persona, individualment o col·lectivament, es defineix, es constitueix, es comunica i entén ser reconeguda en la seva dignitat. Tota persona té dret a escollir la seva identitat cultural i a compartir identitats. Cap persona pot ser obligada a identificar-se o ser assimilada per una comunitat cultural.

Diversitat cultural

La cultura adquireix diverses formes a través del temps i de l'espai. Aquesta diversitat es manifesta en l'originalitat i la pluralitat de les identitats que caracteritzen els grups i les societats que componen la humanitat. La diversitat cultural és tan necessària per al gènere humà com la diversitat biològica per als organismes vius. La diversitat cultural constitueix el patrimoni comú de la humanitat i ha de ser reconeguda i consolidada en benefici de les generacions presents i futures. El pluralisme cultural constitueix la resposta política al fet de la diversitat cultural. Inseparable d'un context democràtic, el pluralisme cultural és propici per als intercanvis culturals i el desenvolupament de les capacitats creadores que alimenten la vida pública.

Podríem ampliar-ho a altres conceptes relacionats: educació cultural, diversitat d'expressions culturals, creativitat, indústries culturals i economia creativa, arts, patrimonis culturals, memòria, llengües, espiritualitats i religions, tradició, llibertat d'expressió, globalització, etcètera.

5. Educar en drets culturals. Una aproximació

Principis sobre educar en drets culturals

Els drets humans en totes les seves dimensions consideren el dret a l'educació i els drets culturals, entre d'altres. La relació entre aquests dos drets ens permet plantejar l'educació en drets culturals.

Tota persona té dret a una educació individual i col·lectiva al llarg de la seva vida que li permeti el ple desenvolupament de la seva personalitat i de la seva identitat cultural amb respecte als drets dels altres. Cada dret humà, també els drets culturals, és a la vegada un fi i un mitjà del desenvolupament personal i social de les persones.

L'educació implica conèixer i disposar de capacitats per al respecte als DDHH, a accedir a institucions i serveis educatius d'acord amb els criteris internacionals. El dret a l'educació implica el reconeixement dels drets culturals en totes les seves dimensions. Els drets culturals han de garantir les capacitats fonamentals per al ple exercici dels propis drets de la persona en societat.

L'educació ha de contribuir a l'augment de les capacitats, la informació i el coneixement de les llibertats de les persones per accedir amb autonomia a la participació en la vida cultural en les diferents dimensions. La vida cultural forma part del medi o entorn on es donen la major part dels processos educatius. La interacció i interdependència entre els drets a l'educació i els drets culturals esdevé un element fonamental en el desenvolupament humà amb sostenibilitat.

L'educació en un sentit ampli, el sistema educatiu i les seves institucions no poden aconseguir amb plenitud les seves finalitats al marge d'acceptar i integrar les aportacions de les dinàmiques de la vida cultural. Els diferents elements i àmbits del sistema cultural aporten un ampli ventall d'informació, coneixements i continguts imprescindibles per a una educació integral.

El dret a participar en la vida cultural amb plenitud requereix l'adquisició de capacitats humanes, les quals no es

poden generar si no existeix un conjunt de processos educatius, aprenentatges i relacions en entorns educatius i culturals.

La vida cultural és un ampli camp d'aprenentatges amb potencial d'integrar-se als continguts de l'educació al llarg de la vida. La participació en la vida cultural implica una relació amb la cultura i els altres i un espai idoni per a la generació de capacitats humanes i culturals per mitjà dels serveis culturals. Per obtenir una àmplia participació en la vida cultural es requereix disposar d'informació sobre la pròpia cultura i la dels altres, on els processos educatius, de tot tipus, adquireixen una gran importància.

Educar per a la participació cultural implica posar a disposició de les persones informacions i coneixements culturals i desenvolupar el potencial creatiu i expressiu de les persones per mitjà d'activitats d'estímul i retrobament de les mateixes potencialitats.

Les expressions, les propostes i els serveis culturals que formen part de la vida cultural han de garantir els drets culturals, però també han d'acceptar la seva àmplia i diversa funció educativa com a proveïdors de capacitats humanes per a la convivència i per al desenvolupament humà en la millora de l'exercici dels drets humans.

L'educació en drets culturals es pot definir com el conjunt d'elements d'informació, aprenentatges i adquisició de capacitats per entendre la cultura en els drets humans, i poden definir-se en els possibles objectius generals següents:

- Reforçar el respecte a les diferents dimensions dels drets humans i el respecte a les llibertats fonamentals de les persones, entre les quals hi ha la llibertat d'expressió i la protecció de l'obra creativa.
- Considerar la cultura com un component central en el ple desenvolupament de la personalitat humana i el sentit de la dignitat de l'ésser humà. Les necessitats i capacitats culturals de les persones formen part d'una educació integral.
- Promoure la comprensió, la tolerància i el respecte per la diversitat cultural i reconèixer la igualtat entre els éssers humans i les seves cultures.
- Defensar la llibertat cultural de les persones per escollir les seves identitats i comunitats culturals de referència i per contribuir a la vida cultural del seu entorn.
- Facilitar la participació efectiva de les persones en la seva vida cultural en una societat lliure, plural i democràtica. La protecció de l'Estat en l'exercici de les persones dels seus drets.
- Fomentar i mantenir la pau i la no-violència amb el respecte al diàleg entre cultures. Denúncia de la utilització de la cultura per a l'enfrontament de les persones i societats.
- Protegir les cultures en situació de vulnerabilitat, conflicte o guerres per la via de la solidaritat i una cooperació justa.
- Acceptar la convivència entre persones de diferents identitats culturals en el marc de situacions de contacte en la vida cultural.
- Contribuir a la importància de la dimensió cultural en el desenvolupament sostenible.

Possibles objectius de les activitats per educar en drets culturals

- Promoure la interdependència, la interrelació, la indivisibilitat i la universalitat dels drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals en el marc dels drets humans.
- Situar els drets culturals en el conjunt de drets humans en els continguts i relats de les activitats culturals.

- Fomentar un major coneixement i respecte per la diversitat cultural global i provera com una realitat a considerar en la vida cultural.
- Sensibilitzar sobre l'oposició a qualsevol motiu de discriminació en general i més concretament en les situacions que es poden desencadenar en l'exercici del dret a participar en la vida cultural.
- Oferir informació àmplia sobre els drets culturals en totes les seves dimensions i els documents per a la seva fonamentació a la població.
- Acompanyar en la identificació de les situacions de vulneració dels drets culturals en els contextos pròxims.
- Analitzar els problemes crònics en matèria de drets culturals que es donen a escala global i local.
- Observar les repercussions en matèria de drets culturals fruit de les transformacions socials i els canvis tecnològics que afecten la digitalització i la intel·ligència artificial.
- Desenvolupar capacitats en matèria de drets culturals a les persones, grups socials i comunitats per situar les seves reivindicacions en matèria de drets humans i culturals per exercir els seus drets.
- Capacitar professionals de la gestió cultural, de l'educació i altres àmbits per a una transferència de coneixements que puguin afectar les seves responsabilitats.
- Sensibilitzar les institucions governamentals i els responsables de decidir polítiques socials, educatives i culturals per a la incorporació dels drets culturals en les justificacions de les seves propostes.
- Adaptar l'educació en drets culturals a diferents contextos i realitats del nostre entorn, més concretament en l'àmbit del patrimoni cultural i els museus.
- Situar els drets culturals en el marc de l'Agenda 2030 i els seus objectius de desenvolupament sostenible, com també en altres acords de la comunitat internacional.
- Fomentar l'establiment d'instruments, mecanismes i normatives a escala local, nacional i internacional en la protecció dels drets culturals en el marc dels drets humans.
- Promoure una comunitat de recerca sobre els drets culturals i l'educació que permeti disposar de nous coneixements i pràctiques per als professionals i les institucions culturals.
- Reflexionar sobre línies metodològiques per a l'aprenentatge i les estratègies didàctiques aplicades als camps de referència d'una educació en drets culturals.
- Fomentar la creació d'entorns d'aprenentatges dels drets culturals en diferents tipus d'equipaments, serveis o institucions culturals.

6. Algunes propostes finals

Potser els museus i altres equipaments de patrimoni no fan referència directa als drets humans i culturals en el seu funcionament ordinari, però és evident que la majoria s'inscriuen en molts dels principis i conceptes d'aquests drets fonamentals.

En aquest sentit, proposem:

- Posar en valor el que estan fent els museus per mitjà d'una identificació de la trajectòria i de la situació actual en relació amb aquests drets. Situar el treball de dècades o segles per uns museus al servei de la cultura i la ciutadania.
- Estudiar la possibilitat d'incorporar amb més intencionalitat la voluntat de treballar amb els DDCC en els

documents de referència: projecte, missió, pla estratègic, programació, etcètera.

- Desenvolupar l'estructura organitzativa, funcional i pressupostària dels museus i dels espais de presentació del patrimoni cultural, en relació amb els drets culturals.
- Contribuir a la difusió i visibilitat dels drets fonamentals i a la comunicació de la posició de l'entitat en la defensa dels drets culturals.
- Incorporar els drets culturals en les funcions socials dels museus i en els objectius de les activitats educatives. Contribució del museu a la vida cultural com a espai d'exercici dels drets culturals.
- Relacionar la missió, continguts, col·leccions, etcètera., amb els drets culturals. Sentit de qui són els béns patrimonials i què poden aportar a les persones.
- Considerar les recomanacions del Consell de Drets Humans per mitjà de l'experta en drets culturals sobre els diferents aspectes que concerneixen els principis i continguts dels drets culturals.
- Mantenir un compromís dels museus amb l'Agenda 2030 i els seus ODS com a expressió d'un full de ruta que la comunitat internacional ha acordat per donar resposta a un gran nombre de problemes i necessitats a escala global. Malgrat que no existeix un tractament específic per als drets culturals, són dins de l'agenda.
- En el tractament de la sostenibilitat als museus no ens podem quedar únicament amb la perspectiva d'una gestió adaptada als principis mediambientalistes en la reducció de la petjada de carboni, residus, consums, materials, etcètera. Cal aprofundir en la previsió de les necessitats culturals del futur i en el que s'anomena "pacte intergeneracions".
- La consideració dels drets culturals exhorta a una reflexió profunda sobre quin paper pot tenir el museu en la vida cultural del seu entorn i el de les persones i els grups que hi conviuen. De quina forma un museu contribueix a l'exercici de les persones a participar i accedir a la vida cultural.
- Al mateix temps, els museus són espais per mostrar identitats i la presentació de la creativitat, i compartir emocions amb les persones de fora de la comunitat. L'equilibri entre les funcions a la comunitat i l'atracció de visitants, tan important en aquests moments, reclama equilibris i estils de gestió acurada per compartir funcions sense entrar en conflictes.
- Més enllà dels indicadors clàssics i empírics d'avaluació dels museus, des de la perspectiva dels drets culturals, hem d'incorporar resultats i impactes intangibles que incideixin en diferents aspectes que plantegen els drets culturals. Exigeix esforços per evidenciar les contribucions a la vida cultural, a la convivència, a la cohesió social, al sentit de pertinença i, per què no, a la felicitat de les persones. Són aspectes que no queden recollits a les memòries i que reclamen un esforç i una sensibilitat addicionals.

En aquest procés de replantejar els principis de les polítiques culturals en base a l'argumentació en drets culturals, caldrà incorporar tot el que hem après i hem treballat en aquesta orientació, i posar-ho en valor malgrat moltes objeccions, tal com recorden els informes de l'Experta de Nacions Unides sobre la Funció del Patrimoni en els Drets Culturals.

Notes

1. Conferència Mundial de la Unesco sobre les Polítiques Culturals i el Desenvolupament Sostenible. Ciutat de Mèxic, 28-30 de setembre de 2022. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382585_spa.
2. Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807, d'11.10.1993).

3. Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español.
4. Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español.
5. Llei 17/1990, de 2 de novembre, de museus (DOGC núm. 1367, de 14.11.1990).
6. <https://icom.museum/es/recursos/normas-y-directrices/definicion-del-museo/>.
7. Convenio Marco del Consejo de Europa Sobre el Valor del Patrimonio Cultural para la Sociedad. Faro, 27.X.2005.
8. UE Conclusiones del Consejo, de 21 de mayo de 2014, sobre el patrimonio cultural como recurso estratégico para una Europa sostenible (2014/C 183/08).
9. Marco Europeo de Actuación sobre el Patrimonio Cultural, 2018.
10. <https://www.ohchr.org/es/special-procedures/sr-cultural-rights>.
11. Naciones Unidas (2011), Informe sobre el derecho de acceso al patrimonio cultural y su disfrute forma parte de las normas internacionales de derechos humanos. A/HRC/17/38 2011.
12. Naciones Unidas (2009), Consejo Económico y Social. Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. Observación general Nº 21 Derecho de toda persona a participar en la vida cultural (artículo 15, párrafo 1 a), del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales).
13. Naciones Unidas (2011), *op. cit.*
14. Monegal, A. (2022), *Como el aire que respiramos. El sentido de la cultura*, Barcelona, Acantilado.
15. Naciones Unidas (1966), Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals.
16. Martinell, A., Tresserras, M. “Educar en drets culturals”, Barcelona, 2023.
<https://www.catedra.paucasals.eu/wp-content/uploads/2023/07/document-base-educar-en-drets-cultural.pdf>.
17. <https://culturalrights.net/es/documentos.php?c=14&p=161>.
18. <https://www.ohchr.org/es/special-procedures/sr-cultural-rights>.
19. <https://www.ohchr.org/es/special-procedures/sr-cultural-rights>.

Bibliografía

Martinell, A. y Barreiro B. (2020). *Los derechos culturales: Hacia una nueva generación de políticas públicas. Situación y compromisos de España con la comunidad internacional*. Fundación Alternativas, Madrid.

Monegal, A. (2022). *Como el aire que respiramos. El sentido de la cultura*. Barcelona, Acantilado.

Unesco (1972). Convención sobre la Protección del Patrimonio Mundial, Cultural y Natural. Aprobada en París, en 1972.

Unesco (2001). Convención sobre la Protección del Patrimonio Cultural Subacuático. Aprobada en París, 2 de noviembre de 2001.

Unesco (2001). Declaración Universal sobre la Diversidad Cultural. Adoptada por la XXXI reunión de la Conferencia General de la Unesco, celebrada en París, el 2 de noviembre de 2001.

Unesco (2003). Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial. Aprobada en París, el 17 de octubre de 2003.

Unesco (2005). Convenio sobre la Protección y Promoción de la Diversidad de las Expresiones Culturales. Aprobada en París, el 20 de octubre de 2005.

Naciones Unidas (2009). Consejo Económico y Social. Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. Observación general número 21, derecho de toda persona a participar en la vida cultural (artículo 15, párrafo 1 a), del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales).

Naciones Unidas (2011). Informe sobre el derecho de acceso al patrimonio cultural y que su disfrute forma parte de las normas internacionales de derechos humanos. A/HRC/17/38 2011.

A blue rectangular box containing the word "Copyright" in white text.